

*В.М. Васильченко, кандидат філологічних наук
(Національний авіаційний університет, Україна)*

Дев'яції у мовленні футбольних коментаторів

Охарактеризовано специфіку діяльності спортивних журналістів, що коментують футбольні матчі, проаналізовано різнопланові помилки у їхньому мовленні, визначено характер і причини цих мовленнєвих вад, подані правильні варіанти слововжитку.

Спортивний коментатор – це журналіст, завданням якого є висвітлення спортивних подій в режимі реального часу. Його робота – це не просто розповідь про ті події, що відбуваються на полі. Коментатор пояснює кожен момент, що постає перед очима глядачів, дії спортсменів, арбітрів, поведінку тренерів, він розповідає про команди, наводить факти з їхньої історії, про роль того чи іншого конкретного матчу. Це дає змогу реципієнтові зануритися в сам вир спортивних подій, дізнатися про те, що відбувається з чемпіонатом, командами чи окремими спортсменами за межами майданчика, стати практично учасником спортивного видовища. Через це цілком закономірним є той факт, що спортивні коментатори поряд з іншими журналістами, що працюють у, так би мовити, більш серйозних жанрах, стають володарями престижних нагород і премій, а також у суспільній свідомості мають статус зірок.

Однак до обов'язків спортивного коментатора входить це не тільки ведення прямих репортажів. Він також може вести спортивні програми, бути учасником обговорення спортивних подій, збирати інформацію та готувати матеріали для різнопланових ЗМІ, здійснювати експертні опитування, брати інтерв'ю у спортсменів, тренерів, арбітрів, спортивних функціонерів, робити прямі включення зі змагань.

Спортивний коментатор має практично бути «закоханим» у спорт. Специфіка його професійної діяльності передбачає той факт, що він повинен пам'ятати величезну кількість найрізноманітніших чисел (дат), власних назв, фактів, деталей, він мусить бути говірким, мати позитивну налаштованість, володіти багатим лексиконом, уміти вправно використовувати увесь спектр мовних засобів. Його мовлення має супроводжуватися емоційністю, бути артистичним, правильно та експресивно інтонованим.

Успішним коментатором є той, хто має харизму, свій упізнаваний стиль, чітку поставлену дикцію і грамотне мовлення. Іменник **коментатор** утворений від дієслова **коментувати**, яке має значення: «1. Давати коментар, коментарі до якого-небудь тексту. 2. Роз'яснювати, тлумачити що-небудь». Отже, коментатор – це та грамотна, освічена й підкована професійно людина, яка роз'яснює реципієтові все те, що відбувається на спортивному майданчику. І це є його професійним завданням.

Мета статті – проаналізувати дев'яції у мовленні футбольних коментаторів.

Футбольний коментатор має допомагати глядачеві більш широко і глибоко зрозуміти те, що він бачить на майданчику. Водночас він повинен докласти зусиль, щоб реципієнт одержав насолоду від спортивного змагання, оскільки воно не позбавлене розважального компонента. Визначальним фактором є факт усвідомлення ним свого завдання, обов'язків та функціонального навантаження. Однак, на жаль, інколи буває інакше. Усупереч перерахованим позиціям коментатор заважає реципієнтові отримувати інформацію про футбольний матч, хоча його робота полягає в іншому. Часто такий футбольний медіатор, розташований між динамічною картинкою і її споживачем робить фактичні/логічні або мовні помилки, перемикаючи увагу на себе та забуваючи, що мова/мовлення для нього – це засіб виробництва, робочий інструмент. Цим інструментом при професійному підході до обов'язків він має володіти на найвищому рівні. Однак моніторинг прямоєфірної роботи українських футбольних коментаторів засвідчує наявність цілого комплексу проблемних моментів.

Розглянемо частин з них.

Дуже часто наші коментатори використовують у формі родового відмінка однини іменника **гол** ненормативну флексію **-у**. Тимчасом у цій формі слово «гол» має закінчення **-а**: «**гол-а**» (Пор: «Мірча Луческу: Задоволений, що стали грати краще після пропущеного *гола*»).

Роблять помилки щодо використання закінчень також і в іменнику **кубок**. Професор К. Городенська підготувала матеріал про використання аналізованих закінчень у слові **кубок**. Зокрема, вона зазначає: «У спорті Кубок (Суперкубок) – це приз (ваза з коштовного матеріалу) і самі змагання, ігри, у яких його виборюють, напр.: Мюнхенська “Баварія”, з якою динамівці Києва проведуть дві зустрічі за Суперкубок, є одним з найвідоміших і найсильніших футбольних клубів європейського континенту; Президента УЄФА турбує, що останнім часом для футболістів престижніше виграти клубну Лігу чемпіонів, ніж Кубок світу, який здавна вважався вершиною успіху; А Левенець... нагадував тренера футбольної команди, яка програла суперкубок (П. Загребельний). Тлумачні та орфографічні словники української мови чомусь не розмежовують цих двох значень слів Кубок, Суперкубок і в родовому відмінку однини подають для них закінчення **-а**. Воно стало єдиним у спортивному вжитку, напр.: Якщо для повернення значення Кубка світу треба буде пожертвувати Лігою чемпіонів, ми це зробимо; Не на користь Кубка світу й активна натуралізація гравців та надмірна комерціалізація футболу. Проте це суперечить правилів чинного “Українського правопису”, згідно з яким іменники, що означають “змагання, ігри”, в згаданому відмінку мають закінченням **-у** (§ 48, п. 2 и). Отже, слова Кубок, Суперкубок зі значенням “приз” у родовому відмінку однини потрібно вживати із закінченням **-а** (Футболісти не виборили Кубка (Суперкубка), а зі значенням “спортивні змагання, ігри” – із закінченням **-у** (1/8 фіналу Кубка світу з футболу)» [3].

Логіка мовлення коментаторів теж має низку вад. Тут наперед варто враховувати, що їхня комунікація має ситуативний характер, вона мотивована тими подіями, що відбуваються в матчі. Саме їх і належить коментувати. Проте коментатори роблять це без урахування ситуації: «*Гравець з'являється*

на футбольному полі». Річ у тому, що реципієнти так само дивляться футбольний матч і все бачать самі: перед ними тільки «футбольне поле». Якби там було їх кілька різних, тоді б потреба в уточненні була б однозначно. У нашій же ситуації (з погляду логіки) жодної потреби в цьому немає.

«Колас з футболістами "Ліверпуля" стався в інтервалі з 79-ї по 85-у хвилини, коли "червоні" отримали 3 голи в свої ворота». Коментатор тут узагалі продемонстрував незнання самої концептуальної ідеї того виду спорту, змагання з якого він коментує: пропустити можна виключно у свої, а в чужі – тільки забити. У цьому – вся суть футболу як виду спорту. Тому кінцівка речення «в свої ворота» – плеонастична, тобто: логічно зайва.

«УФК Карпати вперше на турнірі пропустили гол у власні ворота». Крім згадуваної вже плеонастичності, фраза «власні ворота» також і не відповідає юридичній логіці (бо «власний» – який належить на правах приватної власності).

«Зінченко двічі бив по чужих воротах, але обидва удари були заблоковані». Споріднена логічна помилка наявна і в цій фразі. Адже знову ж таки за футбольною логікою: завдання гравців – захищати свої ворота й атакувати чужі. Тому правильною буде фраза «бив по воротах». У ній уже є всі потрібні логічні компоненти для адекватного сприйняття описуваної ситуації. Однак коментатор над цим навіть не задумується і вперто мислить штампами.

«Нападник «Олімпіка» Захеді вривався до карної зони, звідки вже фактично міг напряму сам загрожувати воротам або ж віддавати гостру передачу на партнерів». У наведеній фразі знову спотворено логіку. Віддати «гостру передачу» можна тільки на партнерів. Це апріорі. Якщо гравець допоміг із загостренням супернику, це серйозний професійний брак. Однак коментатор бездумно повторює стереотипну фразу.

«Якби не Шуховцев, рахунок був би іншим». Як відомо, Ігор Вікторович Шуховцев – воротар футбольної команди «Зоря» (Луганськ). І проблема цієї коментаторської девіації в тому, що її автор говорить очевидні банальні речі: воротар просто зробив те, що мав зробити – він захистив ворота і команда уникнула гола. Саме для цього й призначена позиція воротаря. Звісно, якщо воротар не відбиватиме м'яча, команда буде програвати.

«Партнери по команді» й «у червні місяці». Подібні конструкції належать до плеонастичних, тобто «зайвoslівних»; у них без потреби вжиті слова, без яких можна обійтися, а семантичних втрат не відбудеться; водночас наявність таких сполук характеризує мовлення як безграмотне (пор: «дивний парадокс» (АБО парадокс, АБО дивна думка), «колега по роботі» (АБО колега, АБО товариш за фахом (за місцем роботи) та «дитячий лікар-педіатр» (АБО дитячий лікар, АБО педіатр). Так само і слова «по команді» та «місяць» у наших конструкціях логічно зайві, оскільки «червень» – це шостий місяць календарного року, а «партнер» – це той, хто бере участь у якійсь грі разом з ким-небудь, учасник гри.

«Команда з Ковалівки намагається будувати свої нечисленні атаки з другої третини поля». З дієсловом будувати («споруджувати, зводити яку-небудь будівлю (будівлі)») слід поєднувати більшою мірою лексичні одиниці,

пов'язані зі сферою будівництва. Що ж до слова «атака», то тут логічнішими будуть дієслова **створювати** («давати життя, існування чому-небудь, формувати що-небудь») **організувати** («створювати, засновувати що-небудь, залучаючи до цього інших, спираючись на них.») або **формувати** («давати існування чому-небудь; створювати, надаючи якоїсь структури, організації, форми»).

«Така допомога була б у нагоді»; «Є таке передчуття, що на Лужниках волога трава». Ці помилки зумовлені паронімією. Коментатор, як і решта безграмотних людей, не розрізняє близькозвучні слова, які, незважаючи на цю близькість, мають такі різні значення, і вносить у репортаж плутанину: **пригода** («те, що трапилось (часто непередбачене, несподіване); подія, випадок») / **нагода** («зручні для здійснення чого-небудь обставини, підходящий для чого-небудь момент»); **відчуття** («підсвідоме сприймання чого-небудь») / **передчуття** («неясне відчуття того, що може відбутися, настати»).

«М'яч від точки нанесення удару до точки приземлення був на полі». Слово «нанести» – має значення «принести велику кількість чого-небудь». Тому в цьому контексті коментатор мав би використати конструкцію **«завдання удару»** (< «завдати удар»). У сполученні з деякими іменниками слово **завдати** «означає дію, результат якої виражено іменником».

«Ракицький старається, надійно виглядає, як у клубі, так і в молодіжній збірній». Дієслово «виглядати» – має значення «висуваючись або виходячи із-за чого-, з чого-небудь, дивитися кудись, через щось» та «чекаючи кого-, що-небудь, дивитися, вдивлятися кудись». Це калька з російського слова «выглядит». Правильно в цьому контексті треба було б сказати: *«Ракицький старається, надійно грає/він надійний, як у клубі, так і в молодіжній збірній».*

«Футболіст амстердамського "Аякса" Дейлі Блінд в серцях ударив по м'ячу після свистка». Цей випадок демонструє таке явище, як міжмовні омоніми (інакше – «фальшиві друзі перекладача). Коментатор використовує російську ідіоматичну фразу «в сердцах» («в порыве раздражения, гнева») у своєму «ніби українському мовленні» (це і є прикладом суржикізації). Водночас для носія української мови сприймається так: коментатор думав пояснити дію («ударив») щодо її способу («як? у який спосіб?»), а продемонстрував щодо її місця («де?» – «в сердцах»). Нормативно фраза мала б звучати як **спересердя вдарив** (*спересердя* – «в пориві гніву, дуже розсердившись»).

«Віталій продуктивно відіграв на цій позиції, відзначився забитим м'ячем, віддав кілька загострюючих передач». Дієприкметники на -уч-/-юч- та -ач-/-яч- невластиві для української мови. У цьому випадку коментатор мав би сказати «віддав кілька гострих / небезпечних передач».

«Діючі чемпіони Європи Клаус Аллофс і Хансі Мюллер в складі "Фортуні" з Дюссельдорфа і "Штутгарта"». Ще одне використання дієприкметника (під впливом російської мови). Правильним було б тут ужити конструкцію **«чинні чемпіони»**.

«Кожушко вийшовши сам на сам з голкіпером, не зумів влучити у ствір воріт». Ця помилка ілюструє поширену практику: спотворити компонент

російської мови і думати, що це український. Тимчасом слова «ствір» у нашій мові немає. У російській мові іменник «створ» позначає одне з понять будівельної сфери і має значення «условная вертикальная плоскость, проходящая через две точки, определяющие заданное направление». Як видно, ключовим тут є поняття «плоскость». Семантичним аналогом для нього в українській мові є іменник **площина** («поверхня, що має два виміри, так що пряма лінія, проведена через будь-які дві точки на ній, зливається з цією поверхнею»). З огляду на це аналізована конструкція мусила б мати вигляд «...не зумів влучити у **площину воріт**».

Отже, девіації у мовленні футбольних коментаторів спричинені низьким рівнем їхньої грамотності, що випливає з некритичного ставлення до володіння мовою, нерозуміння основ такого поняття, як культура мови, перебуванням у полоні мовних стереотипів, а також – у нормативній матриці російської мови. Публікації такого типу мають значну наукову перспективу, оскільки є ще значна кількість проблем із грамотним мовленням у телевізійних журналістів, що потребують ретельного висвітлення.

Список літератури

1. Бабенко В. В. Семіотичний інструментарій у комунікативній стратегії українського телебачення : автореф... канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.06 «Прикладні соціальнокомунікаційні технології». – К., 2008. – 15 с.
2. Блог проф. Пономарева: "гарно виглядаєш" чи "маєш гарний вигляд"? – Режим доступу: <https://www.bbc.com/ukrainian/blog-olexandr-ponomarov-39217093>
3. Городенська К. Кубка і кубку // Українська мова – 2011. – № 3. – С. 73.
4. Дмитровський З. Є. Телевізійна журналістика. Навч. посібник. Львів: Видавничий центр Львівського національного університету імені Івана Франка, 2006. – 208 с.
5. Єлісовенко Ю. П. Культура і техніка мовлення в тележурналістиці / Ю. П. Єлісовенко // Стиль і текст. – 2001. – Вип. 2. – С. 168–175.
6. Єлісовенко Ю. П. Орфоепічний аспект фахової підготовки телевізійних журналістів / Ю. П. Єлісовенко // Наукові записки інституту журналістики. – 2004. – Т. 15. – С. 15–22.
7. Єлісовенко Ю. П. Орфоепічний аспект фахової підготовки ведучих // Ведучий у практиці сучасного радіомовлення : збірник навчально-методичних матеріалів. – К. : Укртелерадіопресінститут, 2006. – С. 51–63.
8. Єлісовенко Ю. П. Ораторське мистецтво: постановка голосу й мовлення : навч. посібник / Ю. П. Єлісовенко ; за ред. В. В. Різуна. – К. : Атака, 2008. – С. 131–144.
9. Чернікова Л. Ф. Культура і техніка мовлення в телерадіожурналістиці // Культура народів Причорномор'я. – 2007. – № 111. – С. 88–90.
10. Vasylychenko V. Language deviations in journalistic texts // The Ninth World Congress "AVIATION IN THE XXI-st CENTURY" – 2020. "Safety in Aviation and Space Technologies". – URL: <http://conference.nau.edu.ua/index.php/Congress/Congress2020/paper/viewFile/7775/6462>